

moedigd waren, integendeel. Zij reageerden derhalve krachtig, wonnen snel aan aanhang en werden radicaler.

In belangrijke mate werd dit het werk van een nieuwe generatie, van mensen geboren tussen 1855 en 1865, ofschoon een aantal dergenen die ca. 1870 actief waren ook nu op hun post stonden, en hoe, — zoals Abraham Kuyper.

De depressie sloeg in de jaren 1884-1886 zeer hard toe, psychologisch des te harder omdat de vooruitgang juist te Amsterdam voordien groot was geweest en een hele massa recente immigranten de concurrentie op de arbeidsmarkt en in de kleinhandel en kleine nijverheid verscherpten. Voor de grote massa, zonder of met maar weinig financiële reserves, werd het leed van de slechte gang van zaken, van de massale werkloosheid bijvoorbeeld, nog verergerd door langdurige strenge winters (1885-1886, 1886-1887) en epidemieën (te Amsterdam bijv. difterie en roodvonk).

De depressie openbaarde in plotselinge scherpte hoezeer de verzakelijking der maatschappelijke verhoudingen was voortgeschreden en hoe groot de bestaansonzekerheid was; voordien had de goede gang van zaken dat nog min of meer verhuld. Velen onder de kleine burgerij en onder de arbeiders, en tevens onder de intellectuelen, concludeerden: zo kan het niet langer, er moet iets gebeuren. Wat? Daarover verschilden de meningen als tevoren. Vóór alles kerkherstel, zei de een; algemeen kiesrecht, zei de ander; sociale revolutie was de leus van weer anderen. En velen hadden geen leus maar weerden zich in voortdurende slagen met de politie; brood en werk wilden ze, en anders de beuk erin. Er werd in 1885 en 1886 voortdurend op straat betoogd en gevochten.

Anders dan omstreeks 1870 had de oppositionele beweging nu ook het culturele leven bereikt. De culturele vernieuwingsbeweging was sinds 1877 groeiende, in nauw verband met een opkomende radicaal-democratische politieke stroming, eveneens vooral onder intellectuelen. Ze vonden sinds 1877 een uitingsmogelijkheid in het blad *De Amsterdammer*. De radicaal-politieke beweging zowel als de vernieuwingsbeweging in de kunsten kende een sterke stroomversnelling in 1884-1887, tot uiting komende in meer georganiseerde groepsvorming: die van de Radicale Kas (1887) enerzijds, die van het Tijdschrift *De Nieuwe Gids* anderzijds (1885). Actief waren daarin vooral jonge tot zeer jonge